

אתיאל פן: האראוקאנים

בחיבור זה נדון במלחמה יוצאת-דופן של עם אינדיאני שנלחם בחירוף-נפש בלייתואר לקיומו העצמאי. הכוונה לעם האראוקאני שחי בצ'ילה, כשבוע-מאות קילומטר דרומה לסנטיאגו. ולמלחמת-חירות שנמשכה קרוב ל-350 שנה ולמעשה הסתיימה רק ב-1882.

עצם העובדה שאין רבים יודעים על מלחמה זו (אולי מחוץ לצ'ילה) וכי אף בספרי היסטוריה לאטינו-אמריקאים (פרט לצ'ילניים) ממעטים לספר עליה היא עדות נוספת למיעוט האובייקטיביות בהיסטוריוגרפיה. כמובן, יש לקחת בחשבון שהכיסוי האינפורמטיבי של המלחמה הזאת מן הצד האראוקאני היה מצומצם ביותר וכמעט כל הידוע לנו בא ממקורות חד-צדדיים של הפולשים הספרדים.

הכוונה בחיבור היא בעיקר לנתח את הסיבות שהניעו את העם האראוקאני ואיפשרו לו ליטול את גורלו בידי ולהילחם בעילות ובעקשנות כה רבה נגד הקיסרות הספרדית האדירה. בתקופתנו, כאשר בעיית עצמאותם של העמים ומאבקם לעצמאות תופסים מקום חשוב במחשבה המדינית והחברתית, ראוי לתת את הדעת למלחמת-גבורה של עם אינדיאני פרימיטיבי שמשך תקופה כה ארוכה הצליח להתנגד לאדם הלבן.

מי הוא העם האראוקאני? ההיסטוריון הצ'ילני טומאס גיווארה מציין שההיסטוריונים העלו כאן סברות שונות. היו שסברו שהאראוקאנים ממוצא רומי עתיק, מסקנדינביה, פרוילנד (בהולנד), ספרד, איי ההספרידאס (כנראה האיים הקאנאריים), איי הפיליפינים, דרום אסיה, סוריה וארץ-ישראל, ומתקבל יותר על הדעת שבאו משטח שהוא ונצואלה כיום. אך מעניין שלפי גיווארה נפוצה היתה במיוחד הסברה שהאינדיאנים באמריקה (לא דווקא האראוקאנים) הם צאצאי עשרת השבטים. הבלשן הצ'ילני ח'וסה מאריה באריגה מצדו מביע דעה משונה למדי. לדבריו, יש בעם האראוקאני עירוב של דם אסיאני ואפריקאי, דבר המתרץ כביכול שני יסודות שונים באפיים של אינדיאנים אלה: מצד אחד, יסוד חיובי שהתבטא באהבת-המולדת, בתושיה במלחמה, באומץ-לב, בכשרון הגאום; מצד שני, יסוד שלילי שהתבטא בפרימיטיביות מוחלטת, בתכונות "חייתיות", בהיעדר אירגון חברתי (בזמן שהגיע הספרדי). כביכול היסוד החיובי מורשה מאסיה בעוד היסוד השלילי מאפריקה. בעלי דעה זו טוענים שאבותיהם הקדומים ביותר של האראוקאנים היו אסיאנים והיגרו לאפריקה, שם התערבו באוכלוסיה המקומית, ולפני כשלושת-אלפים שנה "עברו" ליבשת אמריקה.

אך הרי כל אלו השערות שאין להן כל ביסוס. למעשה אין לנו כל ידיעות של ממש על מקורם האמיתי של אינדיאנים אלה ועל תולדותיהם לפני המחצית השניה למאה

הי"ג, פרט לכך שהם חיו חיי נודדים באזור נאוקין שבמערב ארגנטינה, מזרחה להרי־האנדים, כשבע־מאות וחמשים ק"מ דרומה מהעיר מנדוסה, ושהתפרנסו בעיקר מציד הגוואנאקו (חיה ממשפחת הליאמה) ושל היען שהיו מצויים באזור למכביה. כנראה במחצית השניה למאה הי"ג חצו האראוקאנים—או, לפחות, חלק ניכר מהם—את הרי־האנדים מערבה ומאו חיו בשטח שהוא כיום טריטוריה ציילנית. על־ידי הגירה זו הפרידו בין שני עמים באזור, הפיקונצ'ים וההוליצ'ים, שהיו מקורבים אליהם מבחינה גזעית ולשונית. משהגיעו לשטח החדש חדלו מחיי נודדים ועברו לחיים של חקלאות וגידול בקר.

כאן רואים אנו תופעה הראויה לתשומת־לב שאולי תסייע להסביר את התנגדותם הנמרצת של האראוקאנים לפולש הזר. עצם העובדה שלאחר שהגיעו מערבה מהרי האנדים התישבו בעוד שלפני כן היו נודדים היא ודאי איזה ביטוי של זיקה חזקה לארץ החדשה. יש לכך לפחות שני ביטויים נוספים. האראוקאנים נטשו את שפתם הקדומה וסיגלו להם את שפת המקום. כאן מקרה נדיר של עם כובש ומנצח המוותר על שפתו לטובת שפת הארץ אשר אותה כבש. ועוד: אינדיאנים אלה קראו לעצמם "מאפוצ'ה"—"מאפו" פירושו בשפתם ארץ ו"צ'ה" פירושו אנשים—כלומר, הם ראו עצמם "אנשי הארץ". אין בידנו הסבר מוסמך לסימנים אלה של קשר לארץ החדשה. אולי יש כאן יסוד של עם ש"בא אל המנוחה ואל הנחלה" לאחר תקופת נדודים ממושכת. אפשר גם שמוצאו של העם האראוקאני הוא מאותה כברת־ארץ עליה השתלט עתה אלא שגורש ממנה בתקופה קדומה ועתה חזר אליה מגלותו ומיד הכה בה שרשים עמוקים. כל אלו, כאמור, השערות בלבד.

ייאמר בהודמנות זו כי הספרדים הם שקראו לעם זה "אראוקאנים". ההיסטוריון הציילני פריאס ואלנסואלה מציין שמקורה של המלה כנראה שיבוש השם "ראגקו" (מין אבן גירית מסוג מסוים) שניתן למקום בו הקימו הפולשים הספרדים מבצר במלחמתם נגד אינדיאנים אלה. גירסה זו מבוססת כנראה על המילון האראוקאני של פבריס הנחשב מוסמך. אך ואלנסואלה קובע שלפי גירסה אחרת מקור השם הוא המלים בשפת קאצ'ואה (שפת אינדיאנים בפרו ובבוליביה): "ארא" שפירושו נלהב ו"אוקה" שפירושו לוחם, ובצירופן "לוחם נלהב". ברור מתוך שתי הגרסות שהיה במחשבה קשר אמיץ בין אינדיאנים אלה למלחמה.

שטחה של הארץ בה התישבו האראוקאנים כ־50,000 קמ"ר. כשהגיעו הספרדים היתה האוכלוסיה צפופה־ביחס לעומת האוכלוסיה האינדיאנית ביבשת אמריקה בכללה. ההיסטוריון הציילני הנודע פרנסיסקו אנסינה קובע שהאראוקאנים מנו 350,000 נפש. האנתרופולוג האמריקאי לואיס פארון מצדו מעריך את מספרם בחצי מיליון, ואילו גיווארה סבור שמספרם הגיע ל־600,000. ההערכה הגבוהה ביותר היא של ההיסטוריון והארכיאולוג הציילני ריאקרדו לאצ'אם, הקובע שהאוכלוסיה מנתה לא־פחות ממיליון־וחצי. יודגש כי ההגדרות שנתנו המקורות השונים למונח "אראו־קאני" לא היו זהות והפוזנה היתה לתושבים האינדיאנים בשטחים שלא היו חופפים,

ומכאן הטיטטוש במושגים לגבי גדלו של עם זה. אולם נראה שהאוכלוסיה האראו-קאנית שהיתה מעורבת במלחמה נגד הספרדים עלתה על מיליון. היא לא היתה מרוכזת בערים אף לא בכפרים אלא היתה מפוזרת מאד.

האראוקאני אדם נמוך-קומה. גבהו הממוצע של הגבר 1.61 מטר ושל האשה רק 1.43 מטר. לעומת זאת הוא אדם רחב-גרם, "עבה", בעל כוח פיזי רב. הופעתו אומרת רצון חזק, אופי חזק, החלטיות ויכולת רבה.

לאחר שנאחזו מערבית להרי-האנדים עמדו האראוקאנים במבחן לחימה ראשון נגד כוחות זרים בשנת 1485, בקרב נגד האינקה. ממלכת האינקה היתה אז בתהליך כללי של התפשטות וצבאותיה התקדמו מפרו, ארץ מוצאם, ובתוך השאר גם דרומה לתוך אזורים נרחבים. משך כ-25 שנה לפני ההתמודדות עם האראוקאנים כבשו שטחים ללא התנגדות רבה, עד שנתקלו עתה בכוח צבאי חזק. בקרב שנערך דרומה מהנהר מאולה (כ-250 ק"מ דרומה לסנטיאגו) הצליחו האראוקאנים לבלום את הפולשים והנהר נעשה הגבול בין שני היריבים. יש לראות בקרב זה עדות ראשונה לכושר התנגדותם הצבאית של האראוקאנים. הם הדפו עם שעלה עליהם לאין שיעור בתרבות ובארגון.

מלחמתם נגד הספרדים החלה, כאמור, ב-1536. בשנה זו הגיע אליהם המצביא הספרדי דיאגו דה-אלמאגרו, אף הוא משטח פרו, בראש צבא ספרדי שנעזר באינדיאנים מעמים שונים בני-בריתו. הוא בא במגע עם האראוקאנים לאחר מסע ארוך ומיגע ביותר של חציית הרי-האנדים הגבוהים. הקרב שהתחולל במקום הנקרא ראינוגואלין היה אכזרי מאד. האראוקאנים התקיפו חזיתית באומץ ובמרץ, אך לבסוף גברו עליהם כוחותיו של אלמאגרו שהשתמשו, בתוך השאר, בפרשים; זו פעם ראשונה ראו האראוקאנים סוסים, והדבר הרתיעם ובלי ספק סייע לתבוסתם. גם כלי-הזין עשויי-המתכת שבידי הספרדים היו חידוש שריפה את ידי האינדיאנים. אראוקאנים רבים נהרגו בקרב וכמאה מהם נלקחו בשבי. אך למעשה היה זה נצחון-פירוס לספרדים כי חומרת הקרב החרידתם וסופה שהניעתם לגטוש את האיזור ולחזור לפרו. היו לכך אמנם עוד סיבות: העובדה שארץ האראוקאנים לא היתה אותה "אל-דוראדו", שציפו לה, וכן החורף הקשה שפקד את האיזור אותה שנה.

הספרדים חזרו מפרו לדרום כעבור חמש שנים. עתה עמד בראש הצבא הפולש המצביא דה-ולדיביה. נוסף להיותו איש-צבא היה גם איש-חזון וראה לו ייעוד בהקמת אומה חדשה באיזור. הוא התכוון לא רק לכיבוש צבאי אלא גם להקמת יישובים אזרחיים פורחים. הוא יסד מספר ערים שנעשו החשובות ביותר בחלק זה של דרום-אמריקה, בהן סנטיאגו, קונספסיון וואלדיביה, הנושאת את שמו. הוא אף טרח להביא לאיזור זרעים ובעלי-חיים כדי לעזור ליישובים החדשים להשתרש.

אולם קיום הערים היה כרוך במאמצים עילאיים ורבים היו הכשלונות בשל אי-סדרים ואף תסיסה בקרב הספרדים, אך במיוחד בגלל תוקפנות האראוקאנים. סנטיאגו עצמה היתה נצורה וסבלה רעב מחריד ובקושי רב בלמה את התקפת האינדיאנים, שביקשו לכבוש את העיר ולהרסה.

סופו של ולדיביה היה טראגי. במקום הנקרא טוקאפל ניטש קרב בין כוחותיו לכוחות האראוקאנים. בראש חיילי האינדיאנים עמד מפקד צעיר, מחונן ואמיץ בשם לאוטארו, שנעשה סמל ההתנגדות לפולשים. הודות למנהיגותו המעולה ולתחבולותיו הצליח להתיש את כחותיהם. אולי עיקר הצלחתו בכך שידע לנצל להפליא את היתרון המספרי של אנשיו מול יתרונם הגדול של הספרדים בארגון, בנסיון ובנשק. הוא הוביל את חייליו לקרב גלים-גלים, ברוחי-זמן מתאימים, וכשהיו כוחותיו של ולדיביה מותשים לגמרי יכול היה להביסם לבסוף בכוחות רעננים. ולדיביה עצמו נפל בקרב, וכעבור זמן קצר הצליח לאוטארו לנצח את הצבא הספרדי באותן שיטות.

אך לא עבר זמן רב והספרדים הצליחו לנצל נקודת-תורפה של יריביהם. נודע להם שאנשיו של לאוטארו השתפרו. הם לא החמיצו את ההזדמנות, הפתיעו את לאוטארו, התקיפו את האינדיאנים והמיתום.

שתי הדמויות, זו של פדרו דה-ולדיביה וזו של לאוטארו, בלטו ועדיין בולטות במיוחד במערכה בין שני העמים. ודאי כמה סיבות לכך. אחת היא שבשני אישים אלה התגלמו ההירואי, החיובי והקונסטרוקטיבי שבעמיהם—בוולדיביה הרצון להקים אומה חדשה ולפאר את ספרד, בלאוטארו הרצון לקיים את העצמאות והחירות של עמו. סיבה אחרת היא ביטוי-הגבורה החזק שניתן לשתי הדמויות, על-דרך האידיאליזציה, בשיר האפי הגדול "לה אראוקאנה" של המשורר הספרדי אלונסו דה-ארסיליה, שהוא עצמו נלחם בשורות הספרדים. זוהי יצירה כבירה שהטביעה את חותמה בספרות ובשפה הספרדית. אנסינה מציין שמחברה "ביטא בלאוטארו התגלמות אישית של הדו-קרב למוות בין האראוקאנים לספרדים וסגד לגדולה הבלתי-רגילה של דמות זו".

הספרדים חשבו וקיוו שבמות לאוטארו יושם קץ להתנגדות האויב והם יוכלו לעשות בארצו כבתוך שלהם. חיש נכזבה תקוותם. אמנם לאוטארו הצטיין כמצביא, אך הוא היה במידת-מה בן אפייני לעם שגמר אומר להילחם בור ולהמשיך בקיומו העצמאי. המלחמה נמשכה.

למען הפישוט אפשר לחלק את המלחמה לארבעה שלבים עיקריים.

בשלב הראשון, שנמשך כשלושים שנה, החל מהקרב הראשון ב-1536 ועד 1565 בקירוב, ניהלו האראוקאנים את מלחמתם בשיטות ובנשק פרימיטיביים מאד כדרכם לפני בוא הספרדים, במלחמותיהם נגד אינדיאנים משבטים אחרים או אף בהתנגשויות בינם לבין עצמם. נשקם היה בעיקר קשת וחצים, קלע, רומח באורך ארבעה או אף חמישה מטרים וכעין אלה כפופה בקצה באורך שלושה מטרים ובעבי אגרוף אשר שימשה להפלת סוסים. כן השתמשו ב"כדורת" ("בוליאדורה" בספרדית)*

* נשק עשוי רצועה המחוברת לכדורים, שהאראוקאנים היו מסובבים אותו במהירות מעל לראש תוך כדי אחיזה ברצועה ומשליכים על האויב. הרצועה היתה לופפת אותו בשל התנועה הסיבובית, מחבלת בו ומפילתו.

להפלת אנשים במנוסתם. שריון-המגן לגוף היה עשוי עורות עבים, במיוחד של כלביים. לספרדים, כאמור, היו סוסים, וכן עמדו לרשותם תותחים, אם גם מעטים ומסורבלים שלא התאימו כלל למלחמת-תנועה. הנשק ההתקפי החשוב היה רומח באורך של קרוב לשלושה מטרים שבקצהו שלושה או ארבעה חודי פלדה. הפרש היה משעין את הרומח ברצועות על אוכף הסוס כדי לחזק את כושר פגיעתו. הספרדים נהגו להשתמש גם בחרב ובגרזן. חיל-הרגלים היה מצויד בשריון שהגן על החזה ועל הכתפיים, בלי להכביד על התנועה. הפרשים היו עוטים שריון מראש ועד כף-רגל. כולם היו מצוידים בקובע-פלדה שהגן על הראש ועל הפנים. המגינים שהחזיקו בדיהם היו עשויים עור. כל אמצעי-ההגנה האלה הקשו מאד על האראוקאנים כי הקשתות והחצים וכן הקלעים שבידיהם הועילו אך מעט, אולם ברבות הימים השכילו לשכלל את הרומח והרכיבו בקצהו מתכת, לחיזוק פגיעתו. חרף נחיתותם בארגון ובנשק זכו בתקופה זו, כפי שראינו, להצלחות גדולות בקרבות, אלא שהנצחונות עלו להם ביוקר רב.

השלב השני במלחמה בא בשליש האחרון למאה ה"ט וזו ובמשך המאה הי"ו. האראוקאנים הספיקו לשפר את נשקם ואת שיטותיהם. הם הצליחו לחקות לא במעט את הנשק ודרכי-הפעולה של אויביהם. הם החלו להשתמש בסוסים, וזו היתה, כמובן, התפתחות מהפכנית. במהירות למדו את תורת הרכיבה ובזמן קצר נעשו רוכבי מעולים. מסופר שהיו מסוגלים לרכוב על סוס שלושה ימים תמימים בלי קושי ואכן נעשה הסוס נשק יעיל מאד אצלם. הם זנחו את הקשת והחצים והקלע והמשיכו בפיתוח הרומח. גם אמצעי-ההגנה שלהם שופרו מאד, על-ידי חיקוי האמצעים שבהם השתמשו הספרדים. הם יצרו שריון טוב יותר להגנה על הגוף, למדו לחפור חפירות-הגנה, וכן שיכללו אמצעי-זוהירות שונים.

השלב השלישי החל בראשית המאה הי"ח ונמשך עד אמצע המאה הי"ט. הוא נסתיים אפוא כשלושים שנה לאחר שוכתה ציילה לעצמאות וצבא ציילה ירש את מקומו של צבא ספרד במלחמה נגד האראוקאנים. משך תקופה ארוכה זו לא חלה התקדמות של ממש בדרכי הלחימה של האינדיאנים ובנשקם. ראוי לציין שהקרבות היו תכופים פחות ואולי גם אכזריים פחות, ויש להניח שהעסיקו את האראוקאנים פחות מאשר לפני כן.

השלב הרביעי והאחרון נמשך מאמצע המאה הי"ט ועד לקרבות האחרונים בשנת 1882. בתקופה זו הסתמנה ירידה רבה במיתח. האראוקאנים החלו לאבד את חיוניותם המלחמתית, מסורתם נפגמה, הציביליזציה האירופית החלה לחדור ולערער את בטחונם-העצמי. הם נהגו לקיים קשרי-מסחר תקינים ומגע תקין עם שאר תושבי המדינה. בשנים 1880—1882 עשו נסיון אחרון להתקיים כעם עצמאי. הם ניצלו את מלחמתה של ציילה נגד פרו ובוליביה כדי להתקומם, בפעם האחרונה, נגד האדם הלבן. אך זה היה נסיון חסר-תקוה. הנשק המודרני-ביחס בו השתמשו צבאות ציילה הכריע חיש-מהר את ההתקוממות, אף כי למעשה תם המאבק בעיקר מחמת ירידת המוראל של האראוקאנים כעם לוחם.

במשך שלש-מאות וחמישים שנות המלחמה חלו תהפוכות הרבה באידיאולוגיה של הספרדים לגבי המלחמה ועקב כך השתנה לעתים אופי המלחמה. בשנים הראשונות של העימות קיוו להכניע את האראוקאנים כליל בפרק-זמן קצר מאד, כמו שהכניעו הרבה עמים אינדיאניים אחרים. האידיאולוגיה שלהם ינקה מהחלטת האפיפיור בדבר חלוקת דרום-אמריקה בין ספרד לפורטוגל. לפי החלוקה היתה ארץ האראוקאנים שייכת לספרד ולפיכך היו כל תושביה חייבים בנאמנות למעצמה זו והתנגדות לספרדים כמוה כבגידה. אך ודאי שתיאוריה זו לא מיצתה את מטרות הפולשים, הללו היו מעשיות מאד וכללו מציאת מכרות זהב וכסף, הבטחת כוח-אדם זול, והפצת הנצרות. האידיאולוגיה היתה למעשה ההצדקה המוסרית למלחמה, להרגעת מצפון נוקף. הדבר הצדיק כביכול גם לחימה אכזרית ואף את כבישתם של אראוקאנים לעבדים במקרים רבים.

אולם אי-יכולתם של הספרדים להכניע אינדיאנים אלה ולשלוט בארצם שינתה במשך הזמן את האידיאולוגיה. היה רקע מתאים לשינוי שפן בתוך הכנסייה היו מהלכים להשקפות הומאניסטיות כנות. הישועי לואיס דה-ולדיביה הוא אחד האישים הבולטים שדגלו בגישה ההומאניסטית. התיאוריה שלו ושל חסידיו היתה זו: לאראוקאנים הצדקה בלחימתם נגד הספרדים, שהרי רצונם להוסיף לחיות בתנאי חירות ועצמאות. לפיכך אין לחתור להכנעתם אלא יש לבוא אתם לידי הסדר שיפסיק את הנסיונות ההדדיים לכיבוש שטחים, ישחרר את כל השבויים, ולא יכפה עוד על האראוקאנים עבודת-אנגריה, אולם מיסיונרים יורשו לפעול בארץ האראוקאנים וגם להשפיע שם בכיוון של הכרה במרותה של ספרד. ואכן הושג הסדר ברוח זו.

אולם עדי-מהרה התברר שנסיון ההתפייסות לא עלה יפה. מיסיונרים שנשלחו אל האראוקאנים נרצחו. האינדיאנים חסרים היו את הארגון והמשמעת לקיום ההסדר. מצד שני היו ספרדים רבים שהתנגדו לו, מי בשל סיבות צבאיות ומי בשל סיבות כלכליות וחברתיות, מתוך רצונם של הספרדים למצוא מתכות יקרות בארץ-האראוקאנים ולנצל שבויים לצרכי עבודה.

כך התחדשה המלחמה בכל עצמתה.

המאמץ שהשקיעה ספרד במלחמה הממושכת היה, כמובן, כבד ביותר ועורר בעיות סבוכות של כוח-אדם, מימון, ארגון ועוד. אין סטאטיסטיקה מוסמכת על מספר הקרבנות במערכה, אך לפי אומדן מאמצע המאה ה"ז נהרגו עד אז כשלושים-אלף חיילים ספרדים, כששים-אלף אינדיאנים מבני-בריתם (יש לזכור שתמיד היו אינדיאנים מעמים שונים שעזרו לספרדים), ולא-פחות ממאתיים-אלף אראוקאנים. לפי אומדן המסכם את קרבנות כל המלחמה נגד האראוקאנים, נספו כמאה-אלף חיילים ספרדים. ההוראה האפיינית הנפוצה מאד, "הכוננו להישלח לצ'ילה!", שניתנה לחיילים הספרדים שעמדו להישלח לארץ זו, נעשתה אַמרת-כנף המבטאת משהו מחומרת הלחימה נגד האראוקאנים. בספרד כינו את צ'ילה "פלאנדריה האינדיאנית" והכוונה היתה לציינ שהמלחמה נגד האראוקאנים עקובת-דם כמו זו שהתנהלה בזמנו

בפלאנדריה. הוצאות המלחמה, הסתכמו לפי האומד בלא-פחות מעשרה אחוזים מהכנסות ספרד בכל יבשת אמריקה. אנסינה מציין שלדברי אחד המושלים הספרדים "היתה מלחמת האראוקאנים יקרה יותר מכיבוש כל יתר חלקי אמריקה".

מה היתה אפוא הסיבה לעמידה ממושכת ועקשנית זו של העם האראוקאני, עמידה שלמבט ראשון היא בלתי-מובנת כל-כך ושונה כל-כך ממה שאירע במקומות אחרים באמריקה?

יש טוענים כי הסיבה היחידה, או העיקרית, היתה שהאראוקאנים לוחמים טובים, "עם לוחם", אף בבחינת "גזע לוחם". זה הסבר פשטני מאד, אף שאינו גטול-הגיון: העם האראוקאני נלחם בהצלחה, לפיכך ודאי היה עם של לוחמים טובים. יש להגיה שתרומה חשובה לגישה זו באה מן השיר האפי "לה אראוקאנה", בו הועלה על נס אפיים הלוחם של אינדיאנים אלה. אך האמת היא שבמידה רבה נעשו האראוקאנים לוחמים מצטיינים כתוצאה מן הנסיון שרכשו בקרבות הרבים תוך התנגדות גמרצת לפולשים.

האמת היא שכמעט כל העמים האינדיאניים היו לוחמים טובים. יש לזכור שהם חיו לפי "חוקי הג'ונגל" (חלק גדול מהם חי, כמובן, ממש בג'ונגל). עמי האינדיאנים נלחמו זה בזה מסיבות רבות—כדי לנקום עוול, למען שלל, כדי לרכוש נשים, ובמקרים רבים מתוך ששון-לקרב, מהערכת גבורה ולשם ספורט. בהמשך הזמן, כאשר עברו רבים מהם להתישבות-קבע, התעוררו גם סיכסוכים לגבי בעלות על הקרקע.

אם היו כל העמים האינדיאניים, או לפחות רובם הגדול, עמים לוחמים, איך נתרץ שאלה מלהם שבאו במגע עם האדם הלבן נכנעו לו בתוך פרק-זמן קצר (וחלקם אף התפורר והושמד במשך הדורות), פרט לאראוקאנים שהחזיקו מעמד בגבורה ולעתים גם הביסו אותו.

סיבה חשובה לכך היא, בלי ספק, גדלן של הקהילות האראוקאניות הרבות (אינדיאנים אלה חיו בקהילות שחרף פיזורן הגיאוגרפי היו מגובשות מבחינה משפחתית-חברתית). הקהילות לא היו גדולות עד כדי כך שלתבוסתן בקרב היתה השפעה ניכרת על מהלך המלחמה, ומצד שני לא היו כה קטנות עד שלא יכלו להתמודד באורח עצמאי. נוסף לכך תרם פיזורן של הקהילות להתנגדות המוצלחת.

אילו יכלו הספרדים למשוך למערכה את רוב כוחות האראוקאנים בבת-אחת ולנהל אתם קרב גדול אפשר היה אולי להביס עם זה אחת-ועד, אם גם ודאי לא בקלות. אולם הלחימה נגד האראוקאנים היתה "הדרגתית", אם אפשר לומר. הספרדים הגיעו לאיזור מסוים, נלחמו בקהילה המקומית ואולי אף הביסו אותה, אך ההכרעה היתה מקומית בלבד. בינתיים הצליחו אינדיאנים אלה להזהיר קהילות אינדיאניות באיזור סמוך באמצעות מדורה או עשן או בכל דרך אחרת, ולאחר קרב מיגע נאלצו אותם החיילים הספרדים להילחם שוב נגד יחידה אראוקאנית שעדיין לא השתתפה בקרב והיתה כוח טרי. קהילה זו הזהירה בינתיים קהילות אחרות, וכן הלאה. נראה היה אפוא לספרדים שאין קץ למערכה "הדרגתית" זו. ודאי היה בכך כדי ליאש. ברור

שלעתים הותשו לגמרי. בכללו של דבר כך היה אופי הקרבות משך תקופות ארוכות מאד במלחמה, וכנראה לא הצליחו הספרדים להתגבר על מצב זה. מובן שאילו יכלו לשלוח לאיזור צבא גדול מאד—הרבה אלפי חיילים בבת־אחת—היו משתלטים על האינדיאנים, שהרי היו מכניעים את כל הקהילות הפזורות בעת־ובעונה־אחת, אך הם לא יכלו להפריש כוח כה גדול. נראה גם שאילו היתה האוכלוסיה האראוקאנית צפופה פחות יכלו אולי הספרדים לשלוט במצב, כי ודאי מנתקים היו את הקהילות זו מזו וממוטטים את מערך־ההגנה שלהן וכך ניצלים היו מן ההתשה.

סיבה אחרת להצלחת ההתנגדות היתה עצם הפטריוטיות של האינדיאנים. לא היתה זו פטריוטיות במובן המקובל אצלנו, שפירושה אהבה "מופשטת" למולדת. היתה זו זיקה עזה ביותר לאדמת המקום. גיווארה מציין ש"הרגשת המולדת המיניוסקולית [האדמה המקומית] הגיעה אצל האראוקאנים לידי כוח ופעילות יותר מאצל עמי־התרבות". כאמור, כינו עצמם האראוקאנים "מאפוצ'ה" שפירושו "אנשי הארץ", שם שהוא עצמו ביטוי לזיקתם המיוחדת לארצם. כפי שמעיר גיווארה, "ליסוד 'מאפו' שבשם משמעות מצומצמת של אדמה מקומית ואין בו כוונה למושג מופשט של מקור משותף של תושבים אשר להם אידיאלים, מנהגים וחובות משותפים". בלי להכיר את המנטאליות של האראוקאנים אולי לא נבין כראוי את הקשר הרגשי והפסיכולוגי העמוק המיוחד שהיה להם לאדמתם. עוד קובע גיווארה "שהזיקה שהאראוקאני חש לאדמתו היתה בעלת עצמה רבה יותר מזיקתו לכל דבר אחר".

בלי ספק היתה זו אחת הסיבות החשובות לעמידתו האיתנה. רגישותו של האראוקאני לאדמתו מצאה לה ביטוי בצורות רבות מחוץ ללחימה נואשת. ידוע שעד לתקופה מאוחרת היה אצלו איסור מוחלט על מכירת קרקעות לאדם הלבן, והעובש על הפרת איסור זה היה מוות. לא היה, כנראה, פשע שנחשב לחמור יותר.

מסופר שהספרדים היו מעבירים באיזור אראוקאני מסוים פרדים עמוסי צמר. האראוקאנים השלימו עם זאת עד שהחלו הספרדים להעביר את הצמר בעגלות רתומות לשוורים, כי בדרך זו יכלו להסיע כמות גדולה יותר של סחורה בבת־אחת. הדבר עורר מיד את חשדם של האראוקאנים. הם חששו שזה צעד העלול להביא לידי כך שבבוא היום יסיעו באותה צורה תותחים כדי לפגוע בהם ולשדוד את אדמותיהם. הם עשו כמיטב יכלתם למנוע את מעבר העגלות. בתוך השאר פיורו בדרכים בולי־עץ עבים. הם גם התלוננו לפני קצין צילני אשר היה להם אמון בו. איש זה העמיד פנים כמתפלא ואמר שצריך להעניש את האחראים למעשה, אך כאשר אמרו לו שהסחורה המוסעת היא צמר העיר שאולי בעלי־העגלות הם אנשים עניים מאד ואין ידם משגת לקנות פרדים להעברת הצמר. הסבר זה נראָה להם לאראוקאנים. הם אמרו שאם כך הדבר הרי לא יתנגדו להסעת הצמר בעגלות בינתיים, עד שיוכלו בעליהן לקנות פרדים, אך לדעתם ההסדר חייב להיות זמני.

והרי עוד ביטוי לרגישותם המיוחדת לאדמה. קבוצת אראוקאנים הזמינה כוהן קאתולי לאזורם כדי שיקים מחדש מגזר שעמד במקום בעבר ועלה באש, אך התנגדה לכך

קבוצה אחרת של אראוקאנים, "לאומנים", מחשש פן יהיה זה צעד ראשון להשתלטות הלבנים על אדמותיהם. הוחלט להשאיר את ההכרעה בידי הגורל. שתי הקבוצות היריבות תשחקנה "צ'ואיקה" (משחק אראוקאני הדומה להוקי) וזו שתנצח רצונה ייעשה. המשחק התקיים בחגיגות וברשמיות רבה וניצחה הקבוצה שהומינה את הכוהן, וכך בא הכוהן. אלא שבזאת לא תמה הפרשה. כדי לבנות את המנזר היה צורך בפועלים והכוהן התכוון להביא עמו בנאים לבנים. לכך התנגדו האראוקאנים בתוקף, מחשש פן תהיה זו התחלה להשתלטות האירופים על שטחיהם. הכומר נאלץ להיכנע לרצון האראוקאנים. הוחלט שהם עצמם יבצעו את עבודת הבנייה, בהדרכתו.

גיורארה מזכיר את דבריו אלה של היסטוריון (שאינו נוקב בשמו) מהתחלת המאה הי"ז שהיטיב לדעת את נפש האראוקאנים: "לעתים נלכדו אינדיאנים מן המבוגרים והזקנים שהעדיפו שיגזרו את גופם לגזרים או שהעדיפו לאבד עצמם לדעת ובלבד שלא יוציאו מגבולות ארצם".

אחת השאיפות החזקות של האראוקאנים היתה למות על אדמתם ולהיקבר שם. אבותיהם. קשר זה לאדמה התבטא אף זמן רב אחרי תום המאבק הצבאי. מסופר שתלמידים אראוקאנים רבים שלמדו בעשרות השנים האחרונות בסנטיאגו סירבו בכל תוקף לשהות בעיר זו בתקופת הפגרה חרף כל הפיתויים ובילו את החופשה על אדמתם, בה שרר פיגור רב. כנראה סבורים היו האראוקאנים שמתיהם מגינים עליהם ואף מתאחדים עמם במלחמה נגד אויבי המולדת. בפולקלור, בשירה ובחומר ספרותי של האראוקאנים עוברת כחוט-השני הזיקה לאדמה והגעועים העזים אליה.

חוקרת האראוקאנים גילרמינה גונסאלס מביעה דעה "שהטבע [של ארץ האראוקאנים] כה תוסס, כה חי, כה גאה עד כי לא יכול היה להוליד עם שפל וחלש". חוגים שמאלניים מסוימים בימינו מיחסים את עמידתם של האראוקאנים גם לעובדה שאלה חיו "בשלב התפתחות טרום-מעמדי". חוגים אלה גורסים שבעם האראוקאני לא התפתח מעמד של בעלי-קרקעות גדולים המעבידים איכרים ולכן נטו לבגוד בעמם ולהתחבר עם הפולשים על-מנת שיוכלו לשמור על רכושם הרב, כפי שעשו בעלי-קרקעות אינדיאנים—לטענתם—במקסיקו, בפרו ובמקומות אחרים ביבשת אמריקה. האיכר האראוקאני שלחם נגד הספרדי ידע שהוא לוחם לאדמתו-הוא ולא למען אינטרסים של מעבידים ולכן נלחם באומץ-לב, במרץ וביעילות. בין חסידי תיאוריה זו הסוציולוג אלח'נדרו ליפשיץ, המצטט קטעים מן היצירה "לה אראוקאנה" המדגישים שהאראוקאנים לא היו כפופים לשום מלך והוא מוצא בכך רמז—בנוסף לעדויות אחרות—להיעדר מעמדות בעם.

נציין שעוד גורם רב-משקל המסביר את יכלתם ורצונם של האראוקאנים להילחם הוא האופי הפיזי של ארצם. הארץ היא בעלת טופוגרפיה רבגונית, "מסובכת", אף "פראית". גיורארה מצטט מדברי ההיסטוריון גונסאלס דה-נאח'ירה שהתמחה בעניינים צבאיים של האראוקאנים בתקופה הקדומה: "לא היה דבר שעודד [את האראוקאנים]

להתמרד [נגד הספרדים] מלבד המקלט והמחסה הטבעיים שהיו מצויים באדמתם שהיתה כמבצר גדול, אדמה בה היה שפע של הרים, גבעות, בקעות, ואדיות סואנים, נהרות גדולים ובצות. כל אחד מן הגורמים האלה מסוגל היה להגן על עצמו לבדו, ובלי שיהיה אדם כלשהו שיגן עליו אפשר היה לכבשו רק בעמל רב, שעל-שעל נראה לי שהיות ובמקומות קשים יכול אדם אחד שבהגנה להתמודד עם כוח תוקף של מאה איש, קמה בהם הרוח האינדיאנים להגן על חירותם ועל אדמתם."

יודגש גם כי לעתים החורף באיזור אכורי, הגשמים עזים וממושכים, יורדים שלגים כבדים והכל עוטה ערפל סמיך. אף זה, כמובן, הכביד מאד על הספרדים. סוסייהם היו שוקעים במים, כולל בצות, עד כדי שיתוק מוחלט. פעמים נאלצו הספרדים להפסיק את פעולות המלחמה משך תקופה ארוכה של מזג-אוויר חרפי, וכך ניתנה שהות לאראוקאנים להתארגן מחדש ולהתאושש לקראת עונת הקרבות הבאה. האראוקאנים הפליאו לבצל את הטופוגרפיה של ארצם לצרכי הגנה, ופיתחו שיטות רבות, מגוונות ויעילות להטמנת מלפודות ולמארבים.

האראוקאנים ידעו, כאמור, לחקות מה שראו אצל הספרדים, ולפעמים הצטיינו בכך במידה לא-תיאמן. בכך הסתייעו גם בדרכי ריגול מחופמות. כמה וכמה מצביאים אראוקאנים חיו זמן-מה בקירבת הספרדים אף היו בשירותם, כמו לאוטארו המהולל עצמו שהיה סייסוף של ולדיביה, והם שקדו ללמוד את הנשק והשיטות של אויביהם.

היה גם באופי האראוקאני משהו יסודי מאד המסייע לתרץ את התנגדותו הממושכת. הוא היה אדם שופע חיוניות וגבריות. אנסינה מעיר "שהוא דוגמה של אדם בעל חיוניות תוססת... המועד והורס כל מכשול שבדרכו... או מעדיף מוות על כניעה... האראוקאני עם תוקפני המעריך בחוש את אומץ-הלב, המאבק, את המאמץ... הגאווה האראוקאנית היא ניגוד חריף ביותר לסבילות הנכנעת של שאר האינדיאנים שחיו בצפונה, במרכזה ובדרומה של צ'ילה. האראוקאני הגה בוז גלוי לכל העמים שנראו לו נחותים. הוא פנה אל הספרדי כשווה אל שווה וראה בו יריב מתאים לרמתו-הוא, חרף יתרונו של הספרדי בנשק, בכוחות ובתרבות".

השנאה לפולש האירופי משותפת היתה, כמובן, לכל העמים האינדיאניים, אך לא מן הנמנע שהאראוקאנים עזי-הרגש עזים ותוקפנים יותר היו גם בשנאתם. אומר גיווארה: "השנאה לגזע הכובש היתה הרגשה עקיבה וחרिפה עד כדי זעם עמוק ונעשתה מנהג שנמסר מאב לבן. היא עמדה פחות או יותר בכל חומרתה עד ימינו... ה'חיוניות' [כך כינו האראוקאנים את האדם הלבן] פירושו היה, לפי מושג האינדיאנים, כל שיש בו מן המתועב: שפלות, מרמה, גניבת נשים וילדים, גזילת אדמות, לעתים כישוף והפצת מגפות". איש-המסעות הצרפתי פליקס מינאר מספר שאחרי גפול ולדיביה בקרב הכניסו האראוקאנים לתוך פיו שלש ליטרות זהב מותך והזקן שבהם אמר: "הו ולדיביה, מעולם לא יכולת להשביע את תאוותך לזהב בחייך אף שעשינו כמיטב יכולתנו לספקך. הואיל ועד כה לא הצלחנו בכך, שתה לשכרה אחרי מותך! הנה בזאת תרווה את צמאונך!" ספק אם הסיפור אמת, אך הוא מבטא אולי משהו מהרגשת האראוקאנים כלפי הספרדים.

יש הטוענים של הגבר האראוקאני לחמה גם האשה וכי גם דבר זה יש בו משום הסבר לכושר-ההתנגדות. גיווארה מעיר שאף ארסיליה, בפרולוג של "לה אראוקאנה", מציין ש"באות גם הנשים למלחמה ולעתים הן לוחמות כדרך הגברים ומתמסרות בכל נפשן למוות". נראה כי זו הכללה שאין לה יסוד. אמנם, לדברי כמה היסטוריונים לקחו כמה נשים חלק פעיל בקרבות, בפרט בעשרות-השנים הראשונות למערכה, אך דומה שהיה זה מסיבות מיוחדות והנשים שהשתתפו בלחימה היו מעטות מאד. אפשר שנשים לחמו במיוחד כאשר הסתערו הספרדים ממש על בקתות האינדיאנים וכל אדם היה חייב להילחם על עצם קיומו. אולם מסופר גם על אשה אראוקאנית בשם ח'אינקיאו שבגפול בעלה בקרב הצטרפה לאחיה בפשיטות נגד הספרדים.

ברגיל היו הגברים מסתירים את הנשים בעת המערכה יחד עם הזקנים והטף. המלחמה הממושכת של האראוקאנים נגד הספרדים היכתה הדים עזים במקומות רבים בעולם אף שאמצעי-התקשורת היו מוגבלים מאד, להוציא אולי את הנשים האחרונות למערכה. עוד בשלב מוקדם ניסו מדינות אירופה לנצל מלחמה זו למטרותיהן. ב-1586 נחתו אנגלים בשני מקומות בחוף לא הרחק מריכוזי האראוקאנים והשתדלו לקשור קשרי-ידידות עם התושבים, אך הספרדים גירשו חיש-מהרה. ב-1600 ניסו ההולנדים את מזלם. הם הגיעו לארץ האראוקאנים והתכוונו לכרות ברית עם עם זה ואף לספק לו נשק למען יוכל להפעילו נגד הספרדים, אך האינדיאנים עצמם סיפלו את המאמץ, שכן בהולנדים הזרים ראו בכל-זאת אויבים. ב-1643 חזרו ההולנדים על נסיונם. הפעם היה זה מאמץ יסודי ורציני יותר. הם הציעו הסדר שיאפשר להם להקים מבצר במקום ויחייב את האראוקאנים לספק להם מזון תמורת נשק ומיצרכים אחרים. גם נסיון זה נכשל. התבצרות ההולנדים עוררה את חשדם של האראוקאנים. ההולנדים גם ביקשו לדעת, בדומה לספרדים, איפה אפשר למצוא זהב, ודבר זה חיוק את החשד. עד-מהרה נוצר אי-אמון הדדי.

דאי גרתעו האראוקאנים ממגע ומשיתוף-פעולה עם האנגלים וההולנדים גם משום שהספרדים דאגו להחדיר בהם פחד מפני אירופים אלה וזאת, כמובן, כדי למנוע מיריביהם דריסת-רגל בחלק זה של העולם וכריתת ברית כלשהי נגד עצמם. מובן, שלא היה קשה לעורר את הפחד, שהרי ממילא נטו האינדיאנים לחשוד בורים. י-

גם להניח שמיסיונרים ספרדים פעלו נגד האנגלים וההולנדים, הלא-קאתולים. בעת מלחמת-העצמאות של הצ'ילנים נגד הספרדים, בעשור השני והשלישי למאה הי"ט הוצרכו האראוקאנים להחליט איזו עמדה לנקוט. לבסוף החליטו ברובם הגדול לתמוך בספרדים דווקא נגד הצ'ילנים. אולי מוזר הדבר למבט ראשון, אך היה בו הגיון. האראוקאנים הבינו שהספרדים שבמוקדם או במאוחר יוצרכו להסתלק, והם רצו לנצל את ההזדמנות ולעזור להתיש את הצ'ילנים העתידיים להישאר בצ'ילה, וזאת מתוך תקווה שבכך יחזקו את מעמדם-הם בעתיד, במסיבות החדשות. גישה זו מעידה שהיו האראוקאנים מסוגלים להעמיק מחשבה. ואכן, לאחר שזכתה צ'ילה לשיחורור מלא מספרד יכול היה חלק מהם לקיים בידו מידה של עצמאות משך עוד כמה עשרות-שנים.

בשנים 1861—1862 חלה השתלשלות מוזרה במאמציהם של האראוקאנים לקיים את חירותם. היתה זו שירת-הברבור שלהם כעם עצמאי, אף שעדיין לא היה זה הביטוי האחרון ממש למאבקם. לארץ האראוקאנים הגיע נסיך צרפתי בשם אורילי-אנטואן דה-טונאן וביקש להתראות עם מנהיג שלהם. התקיימה פגישה ובה הסביר שהוא יעזור להם להגן על אדמותיהם דרומה מהנהר ביי-ביו (הנחשב גבולם הצפוני של האראוקאנים) ועל זכויותיהם בכלל מפני הציילנים, אך לצורך כך ביקש שיכתירוהו מלך. מתברר ששנים לפני כן בישר מנהיג אראוקאני לבני-עמו שביום מן הימים יבוא אליהם מי שיהיה מלכם; עתה נראה היה שהנסיך הוא האיש שנועד למלוך ולפיכך הוכרזו מלך. אבל תקופת מלכותו נמשכה כמה ימים בלבד. שלטונות ציילה עצרוהו והוא הועמד למשפט. הוא התגונן בתבונה ובכשרון אף עשה רושם בטיעוניו נגד מרות הציילנים באזורי האראוקאנים. הוא זופה אך נשלח למוסד לחולי-נפש. כעבור זמן קצר שוחרר וחזר לצרפת, שם פירסם על האראוקאנים שני ספרים שעוררו ענין רב.

נסיון זה של הנסיך הצרפתי הגיע את שלטונות ציילה לפעול ביתר-מרץ למען שליטתם המוחלטת בכל ארץ-האראוקאנים.

כפי שכבר צוין, עשו אינדיאנים אלה נסיון נואש אחרון להתנגד לאדם הלבן כשהיה צבא ציילה טרוד במלחמה נגד פרו ובוליביה בשנים 1882—1880. דיכויים שם קץ אחת-ועד למלחמה הארוכה.

וכאמור, לא עצם המפלה הצבאית הביא לסיום המלחמה אלא התנוונות פיזית ונפשית בעם האראוקאני. תהליך זה שהחל הרבה קודם-לכן ועתה החריף במאד, הרבה סיבות היו לו. בואם של הלבנים הביא להתפשטות מחלות אירופיות שהאראוקאנים לא יכלו לעמוד בפניהן. אלפים ואולי רבבות מתו מאבעבועות שחורות, מעגבת, שחפת ומחלות אחרות. משקאות חריפים קלוקלים שחילקו הספרדים השפיעו אף הם את השפעתם ההרסנית. בואם של האירופים גרם גם שחיתות, זנות ואף רעב בעקבות ההרג והחורבן ושיבוש אורח-החיים הרגיל. כל זה, בנוסף לאבידותיהם המחרידות של האראוקאנים במלחמה, צימצם מאד את אוכלוסייתם. בסוף המאה הי"ט מנו לא הרבה יותר ממאה-אלף נפש, לעומת שלש-מאות וחמישים-אלף עד מיליון-וחצי, לפי האומדנים השונים, בהגיע הספרדים לחלק זה של אמריקה, במחצית הראשונה של המאה הט"ז.

ההתנוונות התבטאה בבירור גם בתחום הרוח. המסורת האראוקאנית, שפה חזקה היתה משך דורות רבים ואשר תרמה רבות לכושר-המלחמה, החלה להידלדל ולעתים אף נשכחה. המוסר האראוקאני התרופף. לא היתה עוד אחדות-מטרה. נעדרה החיוניות שהיתה כה אפיינית לפני כן. החוקר הציילני (ממוצא פולני) איגנאסיו דומייקו קבע עוד בשנות ה-40 למאה הי"ט שביטוי להתנוונות (אך, לפחות, להיעלמות) הרוח העתיקה שהיתה מקור להתלהבות וללהט העצום לחירות ולעצמאות... היא הפסקה מוחלטת כמעט של המסורת הנוגעת למעשים ולגיבורים שבתולדות האראוקאנים... אף אחד [מן האראוקאנים] אינו יודע כיום מי היה לאוטרו רב-פעלים, קולוקולו

החכם, קאופוליקאן האמיץ, ואלה קיימים רק בזכרונות ובשירה של הנוצרים... גאוותה של אראוקו העתיקה דועכת".

מה אירע לעם זה משך קרוב לתשעים השנים שחלפו מאז הסתיימה מלחמת-הקיום שלו? קודם-כל, חשוב לציין שהאראוקאנים עודם קיימים, ולא עוד אלא התרבו מאוד. לפי הערכה מוסמכת למדי, הם מונים עכשיו לא-פחות מ-580,000 נפש, כלומר חזרו פחות או יותר למספרם בעת הגיע הספרדים (לפי האומדן הנמוך-ביחס). אף שמשפר זה ודאי לא נקבע לפי אותו כֶּחַן שלפיו הועמד מספרם בסוף המאה הי"ט על קצת יותר ממאה-אלף—הרי לא ייתכן גידול כה מהיר באוכלוסיה—אין ספק שחל ריבוי גדול מאד.

אחרי תום המלחמה עם האראוקאנים התלבטה ממשלת צ'ילה בשאלה כיצד לנהוג בעם זה. מצד אחד, ברור היה לה שהיא חייבת לנקוט אמצעים מעשיים כדי שיוכלו האינדיאנים לחיות חיים תקינים, בתנאים אנושיים. מצד שני רצתה לנצל למטרותיה-היא שטחים רבים ככל האפשר שבהם חיו, שגם היו מן המשובחים בצ'ילה ולהפקידם "בידיים טובות". לבסוף החליטה על מדיניות של "שמורות" ("רדוקסיונס" בספרדית). היא קבעה שטחים חקלאיים מוגבלים באזורי האינדיאנים בהם יחול שיפוט מיוחד בהתאם לצרכיהם—ולנוחותה שלה. "השמורות" הן מעין מובלעות בהן משתמרים נהגים אראוקאנים ואפשר גם לומר ששורר בהן משטר אראוקאני, אך למעשה דינם של התושבים כדין קטינים והאחריות "העליונה" היא של מוסדות ממשלת צ'ילה. ה"שמורות" קיימות עד היום, אם גם השתנו במידת-מה באפיין בעשרות-השנים שעברו מאז הקמתן. כמחצית האוכלוסיה האראוקאנית חיה בהן; יתר האראוקאנים עוסקים בחקלאות באזורים סמוכים או עובדים בערים (כולל סנטיאגו) כפועלים, כעוזרות-בית, או אף כשוטרים.

בד-בבד עם הקמת ה"שמורות" הושיבה ממשלת צ'ילה מתישבים, בהם מהגרים שהגיעו זמן קצר לפני כן מגרמניה, משוויץ ומספרד, באזורים הסמוכים ל"שמורות" למען יעבדום כחקלאים. בכך הצרו למעשה את צעדיהם של האראוקאנים השכנים ויצרו חיפוכים ומיתח. הוקמו גם ערים חדשות כטמוקו אשר מטרתן היתה בראש-וראשונה לשמש מבצר להגנה מפני אינדיאנים אלה.

היש לאראוקאנים עתיד כעם נפרד בתוך צ'ילה, או שמה צפויים הם להתבולל בעם הצ'יליני וסופם להיעלם כשאר עמים אינדיאנים מרובים? קשה להשיב על שאלה זו. מצד אחד, העובדה שרבים מן האראוקאנים מרוכזים ב"שמורות", שהם מוסיפים לחיות שם לפי מסורתם ונהגיהם ומתרבים במהירות, מצביעה על אפשרות שיוכלו עוד להתקיים כעם נפרד. מצד שני, לא די שלא נותר זכר ליכלתם הצבאית אלא גם אין כל פעילות מדינית אראוקאנית. בתקופת שהותו הממושכת של כותב הדברים האלה בצ'ילה ניסה לברר אם יש רמז כלשהו לארגון פוליטי אראוקאני או לתודעה פוליטית אראוקאנית, אך המסקנה היתה שלילית. יש כמה ארגונים אראוקאניים בעלי אופי תרבותי-חברתי בלבד והיקף פעילותם מצומצם מאד.

האראוקאנים עצמם לא קבעו להם כל מגמה ברורה. יש דחפים להתבוללות. תרבותה:

של ציילה, החיים המודרניים במדינה, הנוחיות והמתרות שבה וכן אמצעי-התקשורת פועלים למחיקת הזהות המיוחדת. עם זאת עדיין קיימים משאבים אראוקאנים להמשך הקיום העצמאי. למרות הכל ניכרת רוח אוטוכטונית בחלק גדול מן העם, ויש עדיין רצון עז לחיות בנפרד.

רבים מבני עם זה זכו להשכלה, ועשרות רבות אף להשכלה גבוהה, ותפסו עמדות כפקידים, מורים, רופאים ועורכי-דין, ושנים מהם נבחרו לפרלמנט הצילני. חלק מן המשכילים אמנם פסקו למעשה לחיות כאראוקאנים והתרחקו כליל מעמם, אך חלק מהם משרתים אותו. יש אראוקאנים משכילים הרוצים בכל מאודם להרים את בני-עמם מתנאי הניווט בו הם נתונים ולאפשר להם לחיות על-פי אפיים ומסורתם.

איך משתקפים האראוקאנים בתודעה הלאומית הצילנית כיום ?

היסוד האראוקאני שבה קלוש למדי. אין רמז לו בהמנון הלאומי של ציילה, בדגלה של המדינה, בסמלה. לכאורה הרי זה מובן מאליו שכן לחמו הצילנים באינדיאנים לשעבר. מצד שני, נזכור כי גבורה ואהבת חירות ועצמאות היו גלומים באראוקאנים תוך זיקה עמוקה לאדמה הצילנית, ונוסף לכך יש להביא בחשבון שכ-80% מתושבי ציילה יש בעורקיהם משהו דם אראוקאני, וזאת בשם המגע הביולוגי שהיה, למרות המלחמה, בין הספרדים לאראוקאנים במרוצת הדורות מאז המאה ה"ו. בהתעלמות זו מן האינדיאני במישור הפורמלי-הסמלי יש בה ודאי ביטוי לכך שציילה הפורמלית רואה את עצמה מדינה לבנה, אירופית, ויחסה לאוכלוסיה הילידית הוא במידת-מה יחס של בוז וסנוביות. בהקשר זה חשוב לציין שהאוכלוסיה שדם אראוקאני נוזל בעורקיה נמנית על השכבות העממיות בעוד שהשכבה העליונה היא על טהרת האירופיות. עוד דבר בעל-משמעות הראוי לתשומת-לב הוא כי העתונות הצילנית נמנעת כמעט מלעסוק בנושא האינדיאנים. כן גם קשה למצוא בחנויות-ספרים בציילה חומר על האראוקאנים. אין לומר שאינו קיים אך קשה להשיגו, ואחת הסיבות לכך היא מיעוט הביקוש.

אכן, בביטויים מסוימים אחרים של הרגש הלאומי ניפר משהו מן הקיום האינדיאני. הוא מופיע במידת-מה בפולקלור, בשירה ובספרות הצילנית. השיר האפי "לה אראוקאנה" עורר תהודה רבה, ומספר יצירות נכתבו בהשראתו בסוף המאה ה"ז ובתחילת המאה ה"י בציילה (וכן בספרד), דבר המעיד על ההשפעה והאקטואליות של מלחמת-האראוקאנים. בין יצירות אלה נזכיר את השיר האפי "אראוקו דומדו" ("אראוקו המאולפת"), פרי-עטו של המשורר יליד ציילה פדרו דה-אוניה (? 1643—1570), הנחשבת היצירה הצילנית הראשונה. אולם מפליא הדבר שמאז ועד למאה העשרים הופיעה מעט מאד ספרות יפה צילנית (להבדיל מספרות עיונית וביוגרפית) על נושא האראוקאנים. זוהי תופעה הראויה לבירור ולניתוח. אף שאינדיאנים אלה הצטיינו כל-כך במלחמה, שהיא בדרך-כלל מוטיב חשוב בספרות יפה, הרי כמעט לא נמצא ביטוי לדבר בספרות היפה הצילנית משך תקופה כה ארוכה.

אולם בארבעים השנים האחרונות הופיע נושא האראוקאנים בבירור בספרות היפה.

הסופר הצילני לאוטארו יאנקאס פירסם מספר רומנים על אינדיאנים אלה, בעלי אופי חברתי בעיקר. המשורר המפורסם פאבלו נירודה חיבר שירים קצרים על הנושא, בהם מובעת הערכה למאבקם הפטרייטי. סופרים ידועים פחות פירסמו אף הם יצירות על האראוקאנים.

לסיכום, יש דו־ערכיות מסוימת בגישת הצילנים לתושבים ילידים אלה: מצד אחד, התעלמות, מצד שני, זיקה, אם גם מוגבלת. אולי יש בכך משום נסיון תת־הכרתי לפצות את האינדיאנים על העוול שנעשה להם, ואולי כאן גם ביטוי לגעגועים אל האוטוכטוני שבצילה ולמעשה משתקף בכך אספקט של רגש לאומי צילני.

ביבליוגרפיה

Augusta, Fray Félix José de—Diccionario Araucano-Español y Español-Araucano, Imprenta Universitaria, Santiago, 1916.

Augusta, Fray Félix José de—Gramática Araucana, Imprenta Central, J. Lampert, Valdivia, 1903.

Augusta, Fray Félix José de—Lecturas Araucanas, "San Francisco", Padre Las Casas, 1934.

Barriga, José Miguel—Origen de la Lengua Araucana, Ensayo Lingüístico, Volumen XI de los Trabajos del Cuarto Congreso Científico (I. Pan-Americano), Ciencias Naturales, Antropológicas y Etnológicas, Tomo I, Imprenta, Litografía y Encuadernación "Barcelona", Santiago, 1911.

Darwin, Charles—The Voyage of the Beagle, Everyman's Library, London, 1959.

Domeyko, Ignacio—Araucania i sus habitantes, Imprenta Chilena, Santiago, 1845.

Encina, Francisco A.—Resumen de la Historia de Chile, Zig-Zag, Santiago, 1954.

Faron, Louis C.—The Mapuche Indians of Chile, Holt Reinhart and Winston, New York, 1968.

Góngora, Mario—El Estado en el Derecho Indiano, Universidad de Chile, Santiago, 1951.

Gonzalez, Angel C.—El Cautivero Feliz de Pineda y Bascunán, Zig-Zag, Santiago, 1967.

González, C., Guillermina—Las Reliquias de Arauco, Anales de la Universidad de Chile, Año CII, Tercero y Cuarto Trimestres de 1944, Santiago, 1944.

Guevara, Tomas—Historia de Chile, Chile Prehispanico, Balcells & Co., Santiago, 1925.

Guevara, Tomas—La Mentalidad Araucana.

Hall, Captain Basil—Extracts from a Journal, written on the coast of Chile, Peru and Mexico, printed for Archibald Constable and Co. Edinburgh and Hurst, Robinson and Co., London, 1824.

- Hilger, Inez M.—Una Araucana de los Andes, Universidad de Chile, Santiago, 1960.
- Jara, Alvaro—Guerre et Société au Chili, Institut des Hautes Etudes de l'Amérique Latine, Paris, 1959 (Traduit de l'Espagnol).
- Jimenez, Raul Francisco—Arte Popular Chileno, Suplemento de "En Viaje", Santiago, 1963.
- Latcham, Ricardo E.—Antropología Chilena, Volumen XIV de los Trabajos del Cuarto Congreso Científico (I. Pan-Americano), Ciencias Naturales, Antropológicas e Etnológicas, Tomo II, Imprenta Litografía y Encuadernación "Barcelona", Santiago, 1911. Latcham, Ricardo E.—Prehistoria Chilena, Oficina del Libro, Santiago, 1936.
- Lipschutz, Prof. Alejandro—La Comunidad Indígena en América y en Chile, Editorial Universitaria, S. A., Santiago, 1956.
- Lipschutz, Prof. Alejandro—El Problema Racial en la Conquista de América y el Mestizaje, Editorial Austral, Santiago, 1963.
- Maynard, Dr. Félix—Voyages et Aventures au Chili, Jaccottet, Boudilliat et Cie. Editeurs, Paris, 1858.
- Meyer Rusca, Walterio—Diccionario Geográfico—Etimológico Indígena de las Provincias Valdivia, Osorno y Llanquihue, "San Francisco", Padre Las Casas.
- Moesbach, P. Ernesto Wilhelm de—Idioma Mapuche, dilucidado y descrito de la Gramática Araucana de Padre Félix José de Augusta, "San Francisco", Padre Las Casas.
- Moesbach, P. Ernesto Wilhelm de—Voz de Arauco, "San Francisco", Padre Las Casas.
- Mostny, Greta—Culturas Precolombinas de Chile, Editorial Universitaria S. A., Santiago, 1960.
- Munizaga, A., Carlos—Vida de un Araucano, Centro de Estudios Antropológicos de la Universidad de Chile, Santiago, 1960.
- Orbigny, Alcide d', publié sous la Direction de—Voyage Pittoresque dans les deux Amériques, Furne et Cie., Libraires-Editeurs, Paris, 1941.
- Patrón, Pablo—Influencia del Dominio Peruano en Chile, Volumen XVII de los Trabajos del Cuarto Congreso Científico (Pan-Americano), Ciencias Naturales, Antropológicas y Etnológicas, Tomo III, Imprenta, Litografía y Encuadernación "Barcelona", Santiago, 1912.
- Pino Zapata, Eduardo—La Cerámica Araucana, Museo Araucano, Temuco, 1965.
- Reuel Smith, Edmond—Los Araucanos, Imprenta Universitaria, Santiago, 1914.
- Robertson—L'Histoire de l'Amérique, Jean-Edme Dufour & Phil. Roux, Imprimeurs-Libraires, Maestricht, 1780 (Traduit de L'Anglais).
- Subercaseaux, Benjamin—Chile o una Loca Geografía, Ediciones Ercilla, Santiago, 1942.

- Tornero, Orestes L.—Compendio de la Historia de América, Librería del Mercurio, Valparaiso & Santiago, 1877.
- Tornero, Recaredo S.—Chile Ilustrado, Librenías i Agencias del Mercurio, Valparaiso, 1872.
- Valdivia, Pedro de—Cartas, Editorial del Pacifico S. A., Santiago.
- Valenzuela, Fco Frias—Manual de Historia de Chile, Editorial Nascimiento, Santiago, 1960.
- Victoria, Alejandro—En la Tierra de los Indios, Santiago, 1965.
- Zarate, D'Augustin de—Histoire de la Découverte et de la Conquête du Perou, J. Louis de Lorme, Libraire fut le Rockin, à la Liberté, Amsterdam, 1717.